

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

7992 b x

SMÅLAND

Forserum

Danielsson, Eva, 1934

Svar på ULMA:s frågelista M 24 Höstarbete

26 bl.4:o

7992b

Svar till
 Landsmålsarkivets frågelista d.
 Sagesman E. J. Abrahamsson,
 född i Forsrum år 1851.
 Uppgifterna härröra från
Småland Sveta h^ö Forsrums sn.
 Uppvecklare Eva Danielsson.

Höstarbete.
Tröskning och malning.
 I.
Höstarbete, träda, röjning.

Tiden för skörden
 och höstsådden benämndes "skjutra-

ULMA 7992b. E. Danielsson. 1934
 SMÅL. FORSERUM
 Frgl. M 24

tiem" och "i sköra"^{2.}

Rägen skulle sås omkring den 15 Augusti. Den 18-20 ansågs vara mycket sent.

"Dä går an å så rsoven ve den attemne nettene å tjuenne men dä ä i dä skaste 'lavet' hette det.

Man borde helst så gammal råg, emedan denna var väl skött och värdad. Rågen breddes efter tröskningen ut på vindskovel i stugan i ett tjockt lager. Minst en gång i veckan måste den rövas om med en tröskovel för att ej unkna eller förlora sin grobarhet.

3.

För att utröna om
 rågen var grobas, lade man
 ett visst antal rågekorn på
 en talrik emellan ett par
 bitar gräppapper på vilket
 hölldes litet vatten. Rågen
 ställdes på murhyllan. Om
 några dagar började kornen
 växa. Bonden räknade då
 kornen och såg huru många
 av dem som växte. På så
 sätt kunde han beräkna hur
 tunt eller tjockt han behövde
 så, för att säden skulle bli
 ordentligt tjock.

Om en bonde
 blivit helt utan råg till
 säning på hösten och, som

4.
det hette "ätit framför sig"
brukade han köpa utsädes-
råg hos sin bättre lottade
gramme.

Den bonde som be-
hövde taga av den nya
rågen till "säerar" på hösten,
ansågs vara "en dålig bonde."

På det sättet åt man ju
"framför sig" och fick det
knappast med säden även
till nästa år. Särjös sade
man om sådana bönder
att "de levde för dagen" utan
tanke på att gömma något
för framtiden.

"Fjorton daris
hösenfrös i fjorton daris

5.
harprensningar, i så ä' må-
nen gängen", hette det.

Röjning av ängar.

I Novembris var
det vanligt att man högg
ned överflödiga buskar
i ängarna. Efter slätterna
bröt man lön. Sedan man
slutat höstköra i Novembris,
lades lön-veden i stora högar,
stockarna i en och knabbarna
i en hög. Buskar och ris
fingo ligga till våren, då
hustrun, pigorna och barnen
fingo "rö", d. v. s. samla ihop
och räpna detta ris jämte
lövet i stora högar, vilka

4

ULMA 7992b. E. Danielsson. 1934
SMÅL. FORSERUM
Frgl. M 24

6.
sedan brändes av husbonden
själv.

På detta sätt delades
marken upp i sjundedelar.
Av dessa "buskade" man och
röjde ett schakt = en sjunde-
del varje år.

Lövröjningen av
ängarna företogs varje vår.
Detta arbete hörde kvinnor
och barn till. Ju nogare
man "rödde" desto bättre
och bättre gick det sedan
att rassa gräset, när slåtter
började.

En ordstav lyder så:
"Den jia, som ja
bri kvar te är, ho' ligger

riset på bår⁷, men den som
s'a fjrotta, 'ho' lätter riset
legga".

Den bonde som lämnade
redskapen ute på åkrarna
sedan höstarbetet avslutats,
sades vara "vårdslös å
slarveter" och en sådan
var ej ansedd såsom någon
bra bonde eller skötsam
"brukare".

Till jul måste alla
redskap vara inne under
tak, ty annars blev det
dålig skörd.

"Om Jerusalems
skomakare sitta på plogen
under julnatten, blir det

Smål.
Forsserum
Ulma acc.
4992
E. Danielsson
1934.

ULMA 7992b. E. Danielsson. 1934
SMÅL. FORSERUM
Frgl. M 24

8.
ingen årsvänt ty då ruttnas
skörden till kornbrände is"
sades det.

Alla voro rädda för
"Jerusalems skomakare" ty
denne sprang lika fort
som vinden och var alle-
städes närvarande. Man
hade stor respekt för
denne, och man visste inte
ordet av, förrän han var
framme och ställde till
ofog. Särfor skulle alla
byggjärn och verktyg vara
i ordning på sina platser
alla tider på året.

Sålendes passade det ej
att redskapen lämnades kvar

9.
ute på åkrarna, sedan skörden
var avslutad.

Om någon gick vilse
eller stannade för länge
ute utan att man visste
var han befann sig, brukade
man vid hemkomsten säga
till honom:

"du har väl haft
sällskap med Jerusalems sko-
makare"!

Den bonde som läm-
rade redskap efter sig ute på
åkrarna eller vid gårdens, sedan
höstarbetet var avslutat, ansågs
som sagt - vara en dålig bonde.

När grannarna under Gidana
omständigheter kommo i när-

beten, frågade de spyding,
om han tänkte hålla aktiva,
eftersom han lämnat alla
redskapen ute.

Till träda avsattes
en del av ikerarealen vart
tredje år till rågsådden. I
början av april "gärade" (= jatte
man upp) man en träelsocke-
järsgård (= gärdsgård kring trädan).
I mitten av april släpptes fjören
ut på bete på trädan. De
gingo på där och beta till
Maj månads slut.

Omedelbart där-
efter örjades trädan med en
järnbeslagen träkrök och
harvades med träharv. Becken

före midsommars "tvärades"
trädan, det vill säga, änjades
på tvären med samma kerok.

Rägen borde ses
den 15 augusti och däromkring.

Se gamla sade:

"som en så ja när
roor ja ja en så i Jeskens
stjärnbild"!

Man skulle så
gammal rög, ty den var
mest vinterhärdig.

Trädan änjades åter
emellan den 17 och 23 juni
för att ogräset skulle utrotas,
ty annars, åt rögmasken upp
den mysädda rägen.

Sedan trädan änjats,

12.

ärjade man en djup jära
runt omkring gårdet såsom
avslutning! Sedan fick
trädan vila över slätten.

Efter slätten harva-
des trädan, varefter gödseln
kördes ut och ströddes ut över
åkern, vilken sedan ärjades
tvärs över de andra järoarna.

Trädan fick nu
ligga och vila till den 15 Aug.
Fiskarnas stjärnbild då den
förhävades med träharven
varefter rågen såddes för hand.
Såden myllades ner med bill-
harv, s. k. "gäsharv" och sedan
harvades trädan med träpinna-
harven, varpå åkern bultades

ULMA 7992b. E. Danielsson. 1934

SMÅL. FORSERUM

Frgl. M 24

48

13.
med träbult.

Så gingo kvinnan
och barn omkring träden och
"stinkade" - sopade såden
av alla stensar som funnos
i rågakern och frimå knuten
med räfsa och kvast.

Sedan stinkeringen
var utförd körde husbonden
själv vägfaror efter jordens
lutning här och var på
fältet. Vägfarorna skulle
tjåna för att avleda vass-
glödet vid snösmältningen.

Det var sed, att
husbonden varje söndagsmorgon
gick ut och tittade på råg-
väkten för att konstatera

hur långt rågen humnit växa
under veckans lopp och förs
att njuta av sitt arbetes frukt
genom att se hur vackert rågen
stod där i sin tjusa grönska.

Sagor mannen berättar
en historia från gamla tider
då det var ont om säden och
då det ansågs som en stor
lycka att sikta rågen vid malning.
Det var två gamla bönder
som talades vid om sina be-
kymmer angående livets upp-
håll och nödtorst.

"Reserven vill inte
räcka te för me," klagade
den ene. "Gör som ja," sa den

15.
andre, "göm e' kålrot i skåpet,
så tryter inte jäa! ja' sk-
tade en halltomma roov
te jul ä dä sk-t ja' i, för
bröet bra' bra!"

Man trodde näm-
ligen, att den sparade kål-
roten' skulle bidra till att
göra säden drogg.

Likasa lämnade
man alltid kvar ett par ved-
trän på vedbacken, när man
bar in årsveden i skjulet.
Dessa träd skulle göra veden
drogg, så att den ej tog slut
utau' blev riklig och välsignad.

Man borde aldrig ta' det sista utau'
lämna kvar något litet av allting?

16.
Det var detta lilla som skulle
draga till sig välsignelsen.

II. Tröskning och mäkning.

Tröskningen bör-
jade så snart man börjat
in grödan på hösten och då
man avslutat utegörömmalen.

Man började "tröska
otte" klockan 2 och 3 på mor-
ningen. Plog man i lögen kl. 2.
Hörde det husbonden till att
hålla drängar och tröskare
med paltbak under dagen.

Om däremot klockan blev
3, innan man blev färdig att
"slå i lögen", uteblev paltbaket.

17.
I det senare fallet fick var
och en hålla sig med tobak
bäst man ville.

Intman tröskarna
gingo ut på logen och började
arbetet på ottan, fick vad
och en en galt' eller bröd -
bit samt en sup "ätterlank"
det sämsta brännvinet.

Eller också gingo de "ost å
brö" i en sup" för att de
skulle bli "moåde" (= vakna pigga).

I regel började
man sj med tröskningem förrän
man bärgat in all skörden
på höstet, men om någon
var så illa lottad, att bröd-
säden tagit slut, var det

vanligt, att en sådan brukade
 "smälla ä" (= tröska av) några
 travas i "ollatien" (= vid döf).

Vid den tiden brukade det
 vanligen börja bli rätt med
 såväl brödsäd som sovel-
 varor.

"Olle ä vesst kommen"
 sade man på skämt, då något
 i matväg fattades.

Tröskningen skulle
 absolut vara avslutad före
 jul, men den sista säden
 skulle kastas, rengöras och
 bäras av logen på själva
julafton innan julen klockan
 12 ringdes in.
 Det ansågs vara

en stor skam att ej ha slutat
tröska till jul.

"Skvaf te bonne som
inte trösket ä' ä ätet sepp
te jul", hette det skämtsamt.

Tröskningen på-
skyndades även därigenom,
att man gärna ville finna
julosten, juläpplena och
brännvinsankeret, som voro
gömda under trämen i
kådet. När man funnit dessa
saker, framförallt bränn-
vint, festade man om värre.

I alla gårdar runt
omkring i bygden hördes de
taktfasta slagen dunka under
de mörka tidiga ottorna.

20.
"Nu har di slætt i lo'ën"
hette det allteftersom man
fick höra nya trösklag vara
i arbete.

Det var en konst att
kunna "hålla slagljud".

"Då hörs att di har
trösket förr" sade man om
dem, som kunde hålla takt.

"Di har bra slagljud,"
hette det.

Om man ej fick
kläm på slagorna sade man
att "då bara tosade på loa-
gshvet".

Slagorna sade, när
man tröskade fyra:
"Du par vantar,

56

ULMA 7992b. E. Danielsson. 1934
SMÅL. FORSERUM
Fogl. M 24

21.
rock i präls, tu par vantar,
rock i präls".

Eller också sade de:
"gröt i välling - kött
i jänsk - gröt i välling - kött
i jänsk".

När tre män tröskade,
sade slagorna:

"En fattas - en fattas -
en fattas - en fattas"!

Eller också:
"Häll takten - häll takten -
häll takten - häll takten"!

I en gård skulle
man vid ett tillfälle ha lejda
tröskare för att bli fyra män.
Men det hände sig på oturligt
att den fjärde förlor sig på

22.

ottan. När denne valkades
gården, voro de tre andra
i full färd med att tröska.
Han hörde då tydligt, att sla-
gorna nämnde hans namn
och sade:

"du Svente - du Svente -
du Svente - du Svente"!

Han fick brättom
med att hugga in som fjärde
man. Snart sjöngo slagorna
sitt taket fasta "gröt & välling-
kött & fläsk". Detta längrade
nämligen tröskarna att gå
till "davramål". "Ottemålet"
med galten och supen fick
Svente försaka den ottan.
Tomten kunde

ULMA 7992b. E. Danielsson. 1934
SMÅL. FORSERUM
Frgl. M 24

Hjälpa den bonde som stod
då hos honom, trodde man.

I en gård hörde man
hur tomtarna tröskade på
natten ute på logen. När
bonden kom ut på morgonen,
var säden avtröskad och
upprost i säckar, vilka stodo
lutade mot logbalken.

Något annat har
man ej hört om tomten eller
andra väsen i samband med
tröskningen.

När det dagades,
brukade tröskningen avbrytas
för skogskörslor och andra
arbeten som måste utföras
under få korta dagsstunder.

24.
Man tröskade aldrig
på kvällen, ty man var rädd
att det skulle taga eld i
bakmen, eftersom man hade
ett bant tälvjäs utau bykta
till lys i de flesta fall.

Om det blev eldsvåde under
natten, var det nämligen
svårare att släcka elden
än när det led emot dagen.
Särjös tröskade man istället
på ottorna.

Malningen försig-
gick bäst på kvällen, emedan
tomten då kunde hjälpa till att
dra kvarnen. Han satt då
grensk på det stora kvarn-
hjulet med en röd lura på huvudet.

"Tommesmässenatt" voro
 alla övernaturliga krafter i
 rörelse. Det var ej rådligt att
 mala den natten men om någon
 gjorde det, gick kvarnen med
 blietens hastighet. Den malande
 hade fullt arbete med att
 bära undan mjölsäckar och
 slå ny säd i kvarnskraven.

Fonten eller Väcken
 kunde även stanna en kvarn,
 som var i gång, men om
 man blidkade dem genom att
 kasta en gång på kvarnhjulet,
 började kvarnen strax att
 mala igen.

I dygnelveckan fick
 man ej göra någon sorts kringgärning.

42
På ^{2/6.} midsommardagen
och veckan omkring midsom-
mar, var det vanligt att
man gick "man ur huse" ut
på åkern för att plocka upp
tistlar. Det gick nämligen
lättast att plocka upp dem
vid den tiden.

"När allt sker i sin
ti', så blir då bra i redit
gjort i då re'r bonnen se'"
hette det. —
